

Türkiye’de Epilepsili Çocuklara Yönelik Gerçekleştirilen Tezlerin İçerik Analizi Yöntemiyle Değerlendirilmesi^{1*}

Hatice YILDIZ

*Aydın Adnan Menderes Üniversitesi,
Hemşirelik Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hemşireliği
Sorumlu yazar / Corresponding author: haticeistanbul@gmail.com*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5029-0195>

Rukiye ELMAS

*Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5208-2149>*

ÖZ

Bu araştırmada, Türkiye’de gerçekleştirilen epilepsi tanısı almış 0-18 yaş grubu çocuklara yönelik tezlerin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmada 2009-2019 yılları arasında gerçekleştirilmiş tezler ele alınmıştır. Tarama modeline dayalı olarak yapılan araştırma sonucunda ulaşılan tezlerden elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiş ve kategorilere ayrılmıştır. Her bir kategorideki tezler çalışmalarını yılları, metodolojisi ve ortaya çıkan ana bulgular yönünden incelenmiş ve elde edilen sonuçların önemine yönelik uygun açıklamalara yer verilmiştir. Son on yılda gerçekleştirilmiş 40’ı uzmanlık tezi, 13’ü yüksek lisans tezi ve 2’si doktora tezi olmak üzere toplam 55 çalışma ele alınmıştır. Bu çalışmalardan 43’ü tarama modeli, 9’u deneysel çalışma, 3’ü boyamsal çalışmadır. Çalışmalar hastalıkla ilişkili sorunlar ve yaşam kalitesi (13 çalışma), hastalık hakkında yapılan bilgilendirme ve eğitimin etkisi (6 çalışma), risk faktörleri (3 çalışma), epilepside sınıflandırma ve epilepsili hastaların özellikleri (10 çalışma), fizyolojiyle ilgili (6 çalışma), biyokimyasal ve genetikle ilgili (7 çalışma), tedavi yöntemlerinin etkileri ve etkinliğine yönelik (10 çalışma) olmak üzere yedi kategoride incelenmiştir. Her bir kategorideki tez çalışmalarına ilişkin ayrıntılı bilgi verilmiş ve aynı kategorideki tez çalışmalarının

¹ * Bu çalışma 27-30 Kasım 2019 tarihinde Çeşme’de gerçekleştirilen 2. Uluslararası 7. Ulusal Pediatri Hemşireliği Kongresinde Sözel Bildiri olarak sunulmuştur.

Makale geliş tarihi: 11.07.2020 - Makale kabul tarihi: 10.12.2020

Doi: 10.17932/IAU.ASD.2015.007/asd_v07i1002

ana bulguları incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre en fazla tarama modelinin kullanıldığı, epilepsiyile ilgili yaşanan sorunlar ve yaşam kalitesine yönelik yapılan çalışmaların en fazla olduğu belirlenmiştir. Epilepsi tanılı çocuklara yönelik girişimsel çalışmaların ve hasta eğitimi ve risk faktörlerinin belirlenmesine yönelik çalışmaların yeterli olmadığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Epilepsili çocuk, lisansüstü tez, 0-18 yaş*

Evaluations Of Postgraduate Dissertations About Epileptic Children In Turkey By Using Content Analysis Method

ABSTRACT

This study was directed towards reviewing postgraduate dissertations about children diagnosed with epilepsy between the ages of zero and eighteen years. The study, using the survey method, included postgraduate dissertations conducted between 2009 and 2019. Data obtained from the dissertations through the survey model were analyzed with the content analysis and classified into categories. The dissertations in each category were examined in terms of the year when they were published, methodology and obtained findings. The results were explained in accordance with their importance. A total of 55 dissertations have been performed in the last 10 years; of 55 dissertations, medical doctors performed 41, MSc students performed 13 and two were performed by PhD students. Of all these studies, 43 used the survey method, nine had an experimental design and three were longitudinal. Of all the dissertations, thirteen were about problems due to epilepsy and the quality of life, six were about effects of provision of information and education about the disease, three were about risk factors, ten were about stages of epilepsy and characteristics of epileptic patients, six were about physiology, seven were about biochemical and genetic features of the disease and ten were about effects and effectiveness of treatment methods. The most frequently used research design is the survey model and most of the studies are about problems due to epilepsy and the quality of life. There have been very few studies about interventions in epileptic children, patient education and risk factors.

Key Words: *Epileptic child, postgraduate dissertation, 0-18 ages*

GİRİŞ

Epilepsi, doğuştan ve sonradan kazanılmış bozukluklardan kaynaklanan merkezi sinir sistemi işlevsizliğinin neden olduğu, tekrarlayan nöbetlerle seyreden, çocukluk ve ergenlik döneminde en sık görülen kronik nörolojik bir hastalıktır (Guberman, & Bruni, 1999). Epilepsinin çocukluk çağındaki prevalansı %0,5-1'dir ve hafiften ağıra doğru oldukça geniş bir yelpazede değişik klinik şekillerde ortaya çıkabilen heterojen bir hastalık grubu olarak bilinmektedir (Kurul, 2016). Çocuklarda nöbet nedenleri çok çeşitlidir. Epilepsisi olan çocukların %60 - 80'inde hastalık için bir etiolojik neden saptanamamıştır (Narlı, Yıldızdaş, & Bayazıt, 2007).

Her ne kadar birçok pediatrik epilepsi antikonvülsanlar kullanılarak iyi bir şekilde yönetilse de, epilepsili çocukların% 25'inden fazlası, 3 veya daha fazla seçilmiş antikonvülsif madde kombinasyonu ile kontrolsüz nöbetler geliştirir (Zamani, vd. 2016).

Günümüzde epilepsili bireylerde hastalığa eşlik eden bozukluklara artan bir ilgi söz konusudur bu yaklaşım epilepsinin sadece bir nöbet bozukluğu değil, aynı zamanda çok çeşitli nörobiyolojik, bilişsel, psikolojik ve sosyal yönleri olan bir bozukluk olarak tanımlamasına neden olmuştur (Aaberg, vd. 2017). Epilepsili çocukların yaklaşık %30'u okulda başarısızlık ve hafıza bozukluğu gibi davranışsal ve bilişsel bozukluklar göstermekte ve bu çocuklar için uzun vadeli bilişsel ve sosyoekonomik olumsuz etkiler uzun yıllar devam edebilmektedir (Loiselle, vd. 2016).

Epilepsi dünyada nörologlar tarafından baş ağrısından sonra ikinci sıklıkta görülen, hem çocuk hem de ebeveynleri etkileyen, hastalığın yönetimi ilaç tedavisi dışında diğer eğitsel, psikoterapötik ve davranışsal girişimleri de içerecek şekilde multidisipliner bir yaklaşım gerektiren kronik nörolojik bir hastalıktır (Loiselle, vd. 2016).

Çocukluk döneminin en önemli nörolojik rahatsızlıklarından biri olan epilepsinin tedavi ve bakımına yönelik kanıtların ve bilginin üretilmesine katkı sağlayan akademik çalışmaların özelliklerinin ve eğilimlerinin belirlenmesi için lisansüstü tezler önemli bir veri kaynağıdır.

Bu çalışmada 2009-2019 yılları arasında Türkiye'de epilepsili çocuklara yönelik hazırlanan lisansüstü tezlerin yılları, türü, kullanılan yöntemlere göre dağılımlarının yanı sıra tezlerin konu alanlarına göre kategorileri ve ana bulguları incelenmiştir. Bu araştırma ile epilepsili çocuklara yönelik gerçekleştirilen tezlerde güncel durumun ne olduğunun belirlenmesi ve ileriye dönük olarak yapılacak ne tür çalışmalara gereksinim olduğunun ortaya konması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırma; Türkiye’de epilepsili çocuklara yönelik yapılmış tezlerin tematik dağılımlarını ortaya koyduğundan betimsel nitelikte olup, tarama modeli tipindedir (Büyüköztürk, vd. 2009). Araştırmada doküman incelemesiyle toplanan veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İçerik analizi ile birbirine benzeyen veriler kategoriler çerçevesinde bir araya getirilerek yorumlanmıştır (Yıldırım, & Şimşek, 2011).

Son yıllarda epilepsili bireylerde hastalığa eşlik eden bozukluklara artan bir ilgiyle birlikte epilepsinin çocuk için karmaşık bir psikolojik uyum gerektiren ve bütün aileyi etkileyen bir hastalık olarak görülmesi ayrıca sağlık alanındaki ilerlemelerle birlikte gerek tıbbi tedavi ve gerekse destekleyici yaklaşımların sürekli geliştiği görülmektedir. Bu nedenle Türkiye’de son on yılı kapsayacak şekilde, 0-18 yaş gurubu epilepsili çocuklara yönelik olarak yapılan lisansüstü tez çalışmaları kapsamında yayınlanmış ve yayınlanmamış tezlere ulaşılmaya çalışılmıştır.

Veri toplama yöntemi olan epistemolojik doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizinin birinci aşamasını oluşturan dokümanlara ulaşmada; YÖK Ulusal Tez Merkezi (2019) web sitesinden (URL1) konu ile ilgili tezlerin seçilmesinde “epilepsi”, “çocuk”, “epilepsili çocuk”, “0-18 yaş” anahtar kelimeleri kullanılmıştır.

Belirlenen uzmanlık, doktora ve yüksek lisans tezleri pdf formatında bilgisayar ortamına kodlanarak aktarılmıştır. İkinci aşamada birbirine benzeyen veriler içerik analiziyle belirli kategoriler çerçevesinde bir araya getirildikten sonra çalışmalar yıllara ve temalarına göre ayrılarak çözümlenmiş, ortaya çıkan ana bulgular özetlenerek yorumlanmıştır.

Türkiye’de 0-18 yaş epilepsili çocuklarla ilgili 2009-2019 yılları arasında yapılmış olan 55 Türkçe yayının yer aldığı bu çalışmada belirtilen yıllarda ve kategoride yapılmış, ancak kayıtlarda saptanamadığı için yer verilmeyen çalışmaların bulunması olası olmakla birlikte, yapılan çalışmaların büyük çoğunluğuna yer verilmeye çalışılmıştır.

Tezlerden elde edilen bulgulara göre de 0-18 yaş epilepsi tanılı çocuklar; hastalıkla ilişkili sorunlar ve yaşam kalitesi, hastalık hakkında yapılan bilgilendirme ve eğitimin etkisi, risk faktörleri, epilepside sınıflandırma ve epilepsili hastaların özellikleri, hastalığın fizyolojisi ile ilgili, biyokimyasal ve genetikle ilgili, tedavi yöntemlerinin etkileri ve etkinliğine yönelik olmak üzere yedi kategoride incelenmiştir.

BULGULAR

Epilepsili çocuklara yönelik 2009-2019 yılları arasında toplam 55 tez yapılmıştır. Tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde en fazla çalışmanın 2011 ve 2017 yıllarında (%14,56) yapıldığı ve tıpta uzmanlık tezi (%72,72) olduğu belirlenmiştir. En az çalışma doktora tezi alanında (%3,63) yapılmıştır.

Tezlerin konu alanlarına göre dağılımında en fazla çalışmanın %72,73 ile tıp fakültesi alanında yapıldığı görülmüş, %25,45'inin ise tıp fakültesi dışındaki sağlık bilimleri alanında yapıldığı belirlenmiştir. Sosyal bilimler alanında ise sınırlı sayıda çalışmaya (%1,81) rastlanmıştır.

Lisansüstü çalışmaların kullanılan yöntemlere göre dağılımı incelendiğinde %78,2'inin tarama modeli, %16,35'inin deneysel çalışma ve %5,45'inin boylamsal çalışma yöntemiyle gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Yüksek lisans ve tıpta uzmanlık tezlerinde sırasıyla en çok kullanılan araştırma yönteminin tarama modeli olduğu, doktora tezlerinde ise deneysel çalışmaların gerçekleştirildiği belirlenmiştir.

Epilepsili Çocuklarda Hastalıkla İlişkili Sorunlar ve Yaşam Kalitesi

Epilepsili çocuklarla ilgili incelenen tezlerin en çok hastalıkla ilişkili sorunlar ve yaşam kalitesiyle ilgili (13 çalışma) olduğu belirlenmiştir. Yaşanılan sorunlara yönelik Yıldırım (2019) epilepsili çocuklardan %82'sinin uyku problemi yaşadığını, Yolal (2012) ise nöbetler tedavi ile kontrol altına alınsa bile epilepsili çocuklarda uyku yapısının normal olmadığını bildirmişlerdir (Tablo 1).

Çolak (2012) ve Özmen (2012) epilepsili çocuklarda psikopatoloji sıklığı ve depresyon oranının yüksek olduğunu, Güven (2013) ise depresyonun çocuklarda nöbet öz-yeterliliğini olumsuz etkilediğini saptamıştır. Epilepsili çocukların okul yaşantısına ilişkin Özkan (2017), çocukların %12,7'sinin okulu bıraktığı, %56,4'ünün ders başarısının orta ve %14,5'inin kötü olduğunu, Çoksan (2018) ise zekâ testlerinden aldıkları puanların daha düşük olduğunu ve absans epilepsili çocukların karne notlarının düşük olduğunu bulmuştur. Tezlerde epilepsili çocuklarda saptanan diğer sorunlar, aktivite düzeylerinin düşük (Tanrıverdi, 2014), damgalanma algılarının yüksek (Köse, 2016) ve baskıcı - otoriter ve aşırı koruyucu ebeveyn tutumlarına daha fazla maruz kalmaları (Bal, 2018) olarak belirlenmiştir (Tablo 1).

Epilepsili çocuklarda yaşam kalitesine ilişkin yapılan tezlerde kızların erkeklere göre daha fazla davranışsal sorunlara sahip oldukları, yaşam kalitesinin daha düşük

olduğu (Sözen, 2013) ve yaşam kalitesini olumlu etkileyen faktörlerin (Güner, 2015), çocuğun okul dışında sosyal aktivitesinin olması, ilaç yan etkilerinin olmaması ve ailenin çocuğun sağlığını iyi algılaması olduğu belirlenmiştir.

Epilepsili çocukların yaşadıkları sorunlara yönelik çalışmaların daha çok psikososyal sorunlarla ilgili olduğu görülmüştür.

Tablo 1: 0-18 Yaş Epilepsili Çocuklarda Hastalıkla İlişkili Sorunlar ve Yaşam Kalitesine Yönelik Yapılan Çalışmalar

Çalışmanın Adı (Araştırmacı ve Yılı)	Araştırma Metodolojisi	Ana bulgular
6-18 Yaş Arası Epilepsili Çocuklarda Uyku Bozukluklarını Tarama Amaçlı Anket Çalışması (Yıldırım, Ü., 2019)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 6-18 yaş aralığında 200 idyopatik epilepsili çocuk	En az 1 ölçekte uyku problemi yaşayanların oranı %82 olarak bulunmuştur.
Epilepsi tanılı çocuklarda ve annelerinde anksiyete depresyon sıklığı ile ebeveyn tutumunun bu çocuklardaki anksiyete depresyon üzerine etkisinin incelenmesi (Bal, B., 2018)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 8-18 yaş arası 35 epilepsi tanılı çocuk ve anneleri, 35 sağlıklı çocuk ve anneleri	Epilepsili çocuğa sahip annelerin Baskıcı - Otoriter ve Aşırı Koruyucu ebeveyn tutumları daha fazla sergiledikleri belirlendi.
Epilepsili çocuklarda ve ebeveynlerinde psikopatoloji ve yaşam kalitesi taraması (Özmen, S., 2012)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 1-6 yaş aralığında, antiepileptik tedavi alan 36 çocuk ve ailesi	4-6 yaş epilepsili çocuklarda psikopatoloji sıklığı artmıştır. Epilepsili çocukların annelerinde ruhsal belirti sıklığı artmıştır.
Epilepsili çocuklarda motor gelişim seviyesinin aktivite düzeyi ve yaşam kalitesi üzerine etkisi (Tanrıverdi, M., 2014)	Tarama Modeli (Yüksek Lisans Tezi) 2-7 yaş arasında tanı almış 85 çocuk	Fonksiyonellik düzeylerinin azaldığı bu durumun günlük yaşam aktiviteleri ve yaşam kaliteleri ile ilişkili olduğu bulundu.
Epilepsili çocuklarda uyku bozuklukları (Yolal, Ş.İ., 2012)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 4-14 yaş arası Epilepsi tanılı 35 çocuk ve sağlıklı kardeşi	Epilepsili çocuklarda nöbetler tedavi ile kontrol altına alınsa uyku yapısının normal olmadığı belirlenmiştir.

Epilepsi hastalığına sahip çocukların ve ebeveynlerinin damgalanma algılarının belirlenmesi (Köse, S., 2016)	Tarama Modeli (Yüksek Lisans Tezi) Epilepsili 9-16 yaş arasındaki 85 çocuk ve ebeveyni	Epilepsi hastalığına sahip olan çocukların ve ebeveynlerinin damgalanma algılarının yüksek olduğu belirlendi
Epilepsi tanısı alan adölesanların sağlıklı yaşam biçimi davranışları ve etkileyen faktörlerin belirlenmesi (Doğan, Ş.A., 2012)	Tarama Modeli (Yüksek Lisans Tezi) 12-18 yaş arası 601 epilepsili adölesan ve sağlıklı 102 adölesan	Adölesan Yaşam Biçimi Ölçeği genel puan ortalaması 118.25 ±15.48 olup orta düzeyde bulunmuştur.
Epilepsi tanısı ile izlenen 8-12 yaş çocuklarda yaşam kalitesi ve etkileyen etmenlerin belirlenmesi (Güner, F., 2015)	Tarama Modeli (Yüksek Lisans Tezi) 8-12 yaş grubu 105 çocuk ve 105 ebeveyn	Çocuğun sosyal aktivitesinin olması, ilaç yan etkilerinin olmaması ve ailenin çocuğun sağlığını iyi algılamalarının yaşam kalitesi düzeylerini arttırdığı belirlendi
Epilepsili çocuk ve ergenlerde psikopatoloji, yaşam kalitesi ve aile boyutu (Sözen, H., 2013)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) İdiyopatik epilepsili 9-17 yaş arası 90 çocuk ve ergen ve aileleri	İçe yönelim ve dikkat sorun alanlarında tüm olguların daha yüksek puan aldıkları ancak çoğunun psikiyatrik tedavi almadıkları saptanmıştır.
Epilepsili çocuklarda nöbet öz-yeterlik ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması (Güven, Ş.T., 2013)	Tarama Modeli (Yüksek Lisans Tezi) En az 6 aydır epilepsi hastalığı olan 166 çocuk	Nöbet Öz-Yeterliliği ile depresyon düzeyi arasında ile negatif yönde, orta derecede ilişki bulundu.
Epilepsisi olan çocuklarda psikiyatrik bozukluklar ve psikiyatrik bozuklukların yaşam kalitesi üzerine etkisi (Çolak, M., 2012)	Tarama Modeli (Uzmanlık Tezi) 31 çocuk (8-11 yaş) ve anneleri, kontrol grubu 30 çocuk (8-11 yaş)ve anneleri	Epilepsili çocuklarda Depresyon düzeyi yüksek bulundu. Epilepsili psikiyatrik bozukluğu olanlarda psikososyal sağlık ve yaşam kalitesinin daha düşük bulundu.
Wechsler çocuklar için zeka ölçeği IV ile absans epilepsi hastası çocukların bilişsel profillerinin ve akademik başarılarının incelenmesi (Çoksan, S.Y., 2018)	Tarama Modeli (Yüksek Lisans Tezi) 19 absans epilepsi hastası (6-16 yaş), 19 sağlıklı çocuk	Absans epilepsili çocukların karne notlarının daha düşük olduğu ve yüksek oranda okuma ve yazma problemi belirttikleri görülmüştür.

Epilipsili çocukların bazı özelliklerinin okul yaşantısına etkisinin incelenmesi (Özkan, S., 2017)	Tarama Modeli (Yüksek Lisans Tezi) Epilepsi tanılı 110 çocuk (10-18 yaş)	Çocukların %12,7'sinin okulu bıraktığı, %56,4'ünün ders başarısının orta ve %14,5'inin kötü olduğu saptanmıştır.
--	--	--

Hastalık Hakkında Yapılan Bilgilendirme ve Eğitimin Etkisi

Epilipsili çocuklara yönelik verilen hastalık hakkındaki bilgilendirme ve eğitimin etkisini inceleyen altı tez çalışması yapılmıştır. Tezlerde epilipsili çocuklar ve ebeveynlerine yönelik hastalık hakkında yapılan eğitimin epilipsili çocukların yaşam kalitesi, nöbet öz-yeterlilik, uyku kalitesi ve e-sağlık okuryazarlık düzeylerini arttırdığı belirlenmiştir (Şahin, 2011; Avcı, 2010; Turan, 2015; Güven, 2018; Demirbağ, 2018). Şahin (2011) hastalık eğitiminin çocukların psikososyal sağlıkları üzerinde olumlu etkisi olduğunu saptamıştır. Zararsız (2009) ise epilipside güvenliğin sağlanmasına ilişkin verilen eğitimin etkinliğini incelemiş, çocuğun ve ebeveynlerinin bu konuda bilgilerinin arttığını, anksiyete ve depresyon düzeylerinin azaldığını bildirmiştir (Tablo 2).

Bu alandaki çalışmalar çoğunlukla epilepsi hakkında genel bilgilendirmenin çocuk ve ebeveynler üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği, eğitimlerin yüz yüze ve araştırmacı tarafından verildiği çalışmalardır. Bu alanda akran eğitimine yönelik yeterli çalışma olmadığı görülmektedir.

Tablo 2: 0-18 Yaş Epilipsili Çocuklarda Hastalık Hakkında Yapılan Bilgilendirme ve Eğitimin Etkisine Yönelik Çalışmalar

Çalışmanın Adı (Araştırmacı ve Yılı)	Araştırma Metodolojisi	Ana Bulgular
Çocukluk çağı epilipsilerinde çocuk yaşam kalitesi, çocuk ve ebeveyn anksiyetesi: hastalık eğitiminin rolü (Şahin, S., 2011)	Deneysel Araştırma (Tıpta Uzmanlık Tezi) I.Grup, en az iki afebril nöbeti olan. II.grup antiepileptik ilaç kullanan, son 3 ayda en az bir nöbet geçiren hastalar, III.grup dirençli epilepsi tanısı olan hastalar	I.grubun eğitim sonrası değerlerinin eğitim öncesine ve diğer iki grubun puanlarına göre yüksek olduğu görülmüştür. III. grubun puanları arasındaki farklılık 3.grubun anksiyete puanları yüksekliği ile ilişkilidir.

Eğitimin epilepsili çocuk ve annelerinin hastalığı yönetme, kaygı ve yaşam kalitesine etkisi (Avcı, Ö., 2010)	Deneyisel Araştırma (Doktora Tezi) 52 epilepsili çocuk (7-16 yaş) ve annesi, 52 sağlıklı çocuk ve annesi	Eğitim sonrası, çalışma grubundaki çocukların yaşam kalitesi ve bilgi testi puan ortalamalarının arttığı bulunmuştur.
Epilepsi hastalığı olan çocuk ve ebeveynlerine yönelik hazırlanan modüler eğitim programının hastalık yönetimine etkisi (Turan, F.D., 2015)	Deneyisel Araştırma (Yüksek Lisans Tezi) epilepsi tanılı 42 çocuk (7-18 yaş) ve ebeveyni, kontrol grubu 50 çocuk ve ebeveyni	Epilepsili çocuklarda bilgi, nöbet öz-yeterlik ve yaşam kalitesi puan ortalamalarının arttığı ve ebeveynlerin epilepsiye ilişkin bilgi puan ortalamalarının arttığı belirlenmiştir.
Ergen ve ebeveynlerine yönelik geliştirilen web tabanlı epilepsi eğitim programının etkinliğinin değerlendirilmesi (Güven, Ş.T., 2018)	Deneyisel Araştırma (Doktora Tezi) Epilepsili 35 ergen ve 37 ebeveyni, kontrol grubu 34 ergen, 34 ebeveyn	WEEP sonrası girişim grubundaki ergenlerin kontrol grubundaki ergenlere göre bilgi, nöbet öz-yeterlik, tutum ve e-sağlık okuryazarlığı puan ortalamalarının arttığı belirlenmiştir.
Planlı eğitimin epilepsili çocuğun yaşam kalitesi ve uyku kalitesine etkisinin incelenmesi (Demirbağ, S., 2018)	Deneyisel Araştırma (Yüksek Lisans Tezi) 74 epilepsili çocuk (37 deney, 37 kontrol)	Epilepsili çocukların planlı eğitim ile yaşam kalitesi ve uyku kalitesi düzeylerinin arttığı bulunmuştur.
Epilepside güvenliğin sağlanmasına ilişkin çocuğa ve ebeveynlere verilen eğitimin etkililiğinin değerlendirilmesi (Zararsız, M., 2009)	Deneyisel Araştırma (Yüksek Lisans Tezi) 9- 18 yaşlarındaki 30 epilepsili çocuk ve onların anne ve/veya babaları	Verilen eğitimin, epilepsili çocuğun ve ebeveynlerinin epilepside güvenliği sağlama konusunda bilgilerini arttırdığı, anksiyete ve depresyonunu azalttığı bulundu

Epilepsili Çocuklarda Risk Faktörleri

Risk faktörlerinin belirlenmesine yönelik üç lisansüstü tez çalışmasından ikisi dirençli epilepsisi olan çocuklarla, diğeri ise afebril nöbet geçiren çocuklarda ilgili risk faktörlerinin belirlenmesine yönelik gerçekleştirilmiştir. Öncü (2018) ve Çetinkaya (2015) spesifik epileptik sendrom varlığı, anormal nörolojik muayene bulgusu, mikrosefali varlığı, nöromotor gelişim geriliği, başvuru anında sık nöbet geçirmesi, mental retardasyon, serebral palsi varlığı ve erken yaşta nöbet başlangıcının çocukluk çağı dirençli epilepsileri için başlıca risk faktörleri olarak belirlemiştir. Arslan (2017) ise afebril nöbetlerde nöbet tekrarı

riski için EEG’de epileptiform bozukluk bulunmasının en önemli kriter olduğunu bildirmiştir. Ayrıca EEG ile birlikte hastanın ayrıntılı öyküsünün sorgulanması, nörolojik muayene ve gerekli görüntüleme yöntemlerinin de eklenmesi ile nöbet tekrarı riski yüksek olan hastaların daha kolay saptanabileceklerini bildirmiştir.

Risk faktörlerine yönelik az sayıda çalışma yapıldığı, bu alandaki çalışmaların artırılması gerektiği görülmektedir.

Epilepsi Hastalığını Fizyolojik Yönden Ele Alan Çalışmalar

Bu alanda sekiz lisansüstü tez çalışması yapılmıştır. İnce (2016) çocukluk çağı selim epilepsi tanıları ile izlenen hastalarda, nöromotor olgunlaşmayı değerlendirmiş, Sırtbaş (2018) ise epilepsili çocukların sağlıklı yaşatlarına göre fiziksel uygunluklarını karşılaştırmıştır. Bu çalışmalarda epilepsili çocukların nöromotor olgunlaşmasının geciktiği, esnekliği ve fiziksel aktivite düzeyinin sağlıklı çocuklara göre anlamlı olarak daha düşük olduğunu bulunmuştur (Tablo 3).

Karabulut (2014), baskılanmış kalp hızı değişkenliğinin politerapi, refrakter epilepsi ve patolojik EEG ile ilişkili olduğu, Taşkent (2017) primer idiyopatik parsiyel epilepsili çocukların Difüzyon MR’ında ADC değerlerinde artış olduğu, Herdem (2017) epilepsili çocuklarda H. Pylori enfeksiyonu oranının sağlıklı çocuklardan yüksek olduğunu Ölçülü (2017), otizm tanılı çocuklarda epilepsi birlikteliğinin ilişkili olduğunu bulmuştur (Tablo 3).

Tablo 3: 0-18 Yaş Epilepsili Çocuklarda Epilepsi Hastalığını Fizyolojik Yönden Ele Alan Çalışmalar

Çalışmanın Adı (Araştırmacı ve Yılı)	Araştırma Metodolojisi	Ana Bulgular
Çocukluk çağı epilepsilerinde kalp hızı değişkenliği (Karabulut, M., 2014)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 61 epileptik çocuk ve 53 sağlıklı çocuk	Epilepsilerde baskılanmış Kalp Hızı Değişkenliği’nin politerapi, refrakter epilepsi ve patolojik EEG ile ilişkili olduğu bulunmuştur
Çocukluk çağı selim epilepsi tanıları ile izlenen hastalarda, nöromotor olgunlaşmanın değerlendirilmesi (İnce, T., 2016)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 6-12 yaş arasındaki selim epilepsi tanıları ile izlenen 30 çocuk, 30 sağlıklı çocuk	Selim epilepsili çocukların zekâ puanları düşük bulunmuştur. Sözel ve performans bölümlerinde düşük puan alanların nöromotor olgunlaşmasının da geciktiği bulunmuştur.

Epilepsili çocuklar ve sağlıklı yaşlılarının fiziksel uygunluklarının karşılaştırılması (Sırtbaş, G., 2018)	Tarama Modeli (Yüksek Lisans Tezi) 16 epilepsili çocuk (6-12 yaş) ve 15 sağlıklı çocuk	Epilepsili çocukların dengesi, sırt kas kuvveti ve esnekliği, fiziksel aktivite düzeyi ve yaşam kalitesi düzeyi sağlıklı çocuklara göre anlamlı olarak daha düşük bulundu.
Helikobakter pylori enfeksiyonu ile çocukluk çağı epilepsileri arasındaki ilişki (Herdem, B., 2017)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 156 epilepsili, 156 başka nedenlerle hastaneye başvuran çocuk	Epilepsi hastalığı olan pediatrik hastalarda olmayanlara göre H. Pylori enfeksiyonu oranı daha yüksek olarak saptanmıştır.
Otizimli çocuklarda epilepsi birlikteliği (Ölçülü, C.B., 2017)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 29ay- 193aylık olan Otizm tanılı 80 çocuk	Otizim tanılı çocuklarda epilepsi birlikteliği EEG anormallliği ile anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur.
Pediatrik yaş grubu primer idiyopatik parsiyel epilepsi hastalarında bilateral hipokampus volümlerinin ADC değerleri ile karşılaştırmalı değerlendirilmesi (Taşkent, İ., 2017)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) idiyopatik parsiyel epilepsili 27 çocuk, benzer yaşlarda nonspesifik şikâyetlerle başvuran ve kraniyal MRG çekilen 20 çocuk	ADC değerlerinin karşılaştırılmasında hasta grubunun ADC değerleri kontrol grubuna kıyasla artmış olmakla birlikte bulgular sadece sol amigdala için istatistiksel olarak anlamlıydı.

Hastaların Özellikleri ve Epilepside Sınıflandırma

0-18 yaş epilepsili çocukların özelliklerine yönelik on çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalardan yarısının epilepsili çocuklarda görülen nöbetlerin sınıflandırılması ve özelliklerini belirlemeye yönelik çalışmalar olduğu ve bunun için video-eeg monetizasyonu, klinik laboratuvar ve pedigrî incelemeleri ve hastaların epikriz raporlarının kullanıldığı görülmektedir (Ünver, 2011; Alan, 2009; Ünal, 2015; Aktar, 2011; Haşlak, 2016).

Ünver (2011), ileri yaşlarda parsiyel nöbetlerin, Alan (2009) ise 12 yaş ve üzeri çocuklarda parsiyel nöbet geçirme oranının fazla olduğunu bildirmiştir. Haşlak (2016), klinikte yatan 173 epilepsili çocuktan 94'ünün ilaca yanıtı, 35'inin nörogelişimsel prognozunun normal olduğunu belirlemiştir. Aktar (2011) epilepsi, mental retardasyon, hem epilepsi hem mental retardasyonu olan 35 çocuğun klinik, laboratuvar ve pedigrî sonuçlarını incelemiştir. Bu tez çalışmasında sadece

epilepsi tanılı çocukların dördünde jeneralize, dördünde parsiyel birinde sekonder jeneralizasyon gösteren nöbet, mental retardasyonlu beş çocukta OR kalıtım ve epilepsi mental retardasyon birlikteliği olan çocukların 16'sında jeneralize nöbet ve üçünde ise parsiyel nöbet olduğu belirlenmiştir. Ailesel epilepsi, motor ve/veya zihinsel yetersizliği olan 35 çocukta klinik, laboratuvar ve pedigrî incelemeleri sonucunda bu çocukların dördünde jeneralize epilepsi, birinde parsiyel epilepsi olduğu ve dokuz vakada otozomal resesif kalıtım, üç vakada otozomal dominant kalıtım olduğunu bulmuştur (Ünal, 2015) .

Epilepsili çocukların MR bulgularının incelendiği iki çalışmada olgularının %45.2'sinde MRG ile patoloji saptanmış (Balık, 2013) ve beyin MR bulgularında anormallik tespit edilen çocuklarda nöbet geçirme olasılığının arttığı belirlenmiştir (Akgül, 2016).

Çaylak (2014), epilepsili çocukların Difüzyon Tensor Görüntüleme (DTG) sonuçlarında OD değerlerini yüksek bulmuş, Aykurt (2017) eferent işitme sistemini değerlendirmesinde çocukların iç kulağının etkilenmediğini bulmuştur.

Ayaz (2009), rölandik epilepsili çocukların nörobilişsel ve ruhsal değerlendirmesinde dışa yönelim, kaygı, dikkat ve saldırgan davranışları daha fazla gösterdiklerini, sözel ve toplam zekâ düzeylerinin daha düşük olduğunu belirlemiştir.

Biyokimyasal ve Genetik Üzerine Yapılan Çalışmalar

Bu kategoride gerçekleştirilen tezlerin iki tanesi genetik üzerine yapılan çalışmalardır. Koska (2011) çocukluk çağı epilepsilerinde *kcnj10* gen polimorfizmlerini, Yılmaz (2011) ise dirençli epilepsili çocuklarda *1l-1* gen polimorfizmlerinin sıklığını incelemiştir. Bu çalışmaların sonucunda epilepsili çocuklarda *KCNJ10* geni G/T genotipinin sıklığının ve T allelinin artmış olduğu görülürken, *1l-1* gen polimorfizm ile cinsiyet, febril nöbet, nöbet tipi arasında anlamlı ilişki saptanmadığı ortaya konmuştur.

Epilepsili çocuklarda biyokimyasal çalışmaların iki tanesi dirençli epilepsisi olan çocuklarla gerçekleştirilmiştir. Çalık (2013), dirençli epilepsili çocuklarda serum s-100b düzeylerini karşılaştırılmış ve S-100b seviyesinin yüksek olduğunu ve bunun beyin hasarı varlığını gösterebileceğini belirtmiştir. Per (2010) ise serum selenyum seviyesinin kontrol grubuna göre düşük olduğunu bunun da dirençli nöbetlerin etiyolojisinde sebep olabileceği sonucuna varmıştır.

Kayacan (2018), febril konvülsiyon ve epilepsi nedeniyle takip edilen çocukların biyokimyasal ve etiyolojik yönden değerlendirmiş acil servise çoklu başvurusu olan çocuklarda ek antiepileptik ilaç, ketojenik diyet, cerrahi gibi ek tedavi yöntemlerine ihtiyaç duyduğunu saptamıştır. Başman (2011) ise febril konvülsiyonlu çocuklarda

otoimmüniteyi incelemiş ve otoantikör pozitifliğinin epilepsi riski ve süregelen EEG bozukluğu yönünden uyarıcı olabileceğini bildirmiştir.

Karaca (2011) ise Serebral palsili, epilepsili ve serebral palsi epilepsi birlikteliği olan çocuklarda kemik mineral dansitesi bozukluklarının değerlendirmiş; derebral palsili çocuklarda D vitamini eksikliği ve osteopeniosteoporoz oranının yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Epilepsili Çocuklarda Tedavi Yöntemlerinin Etkileri ve Etkinliği

Bu alana yönelik gerçekleştirilen çalışmalardan dört tanesi antiepileptik ilaçların epilepsili çocuklarda karaciğer fonksiyonları, vücut ağırlığı, kemik parametreleri ve çeşitli hormonlar üzerindeki etkilerini ortaya koymuştur (Haznedar, 2017; Aksoy, 2009; Atçı, 2009; Özçelik, 2009).

Valproik asit kullanan çocuklarda DNA kırıklarını gösteren 8-hidroksi-2-deoksiguanozin (8-OHdG) düzeyleri yüksek iken, serum serbest karnitin, osteokalsin düzeyi düşük (Haznedar, 2017; Aksoy, 2009) bulunmuştur. Özçelik (2009), Topiramet kullanımının vücut kitle indeksi, açlık insülin/glikoz oranı, kortizol, leptin düzeylerinde azalmaya yol açtığını göstermiştir. Atçı (2009) ise Valproik asit tedavisi alan çocuklarda tedavi öncesi ve tedavi sonrası ghrelin ve obestatin düzeylerini karşılaştırmış anlamlı bir fark bulunmadığını bildirmiştir (Tablo 4).

İdris (2009) ve Arslan (2015), Levetirasetam kullanımının çocukluk çağı epilepsilerinde etkinliğini araştırmıştır. Arslan (2015), Levetirasetamın nöbetler üzerinde olan etkisini incelediği boylamsal çalışmada olguların %82,7'sinde nöbetlerin sonlandığını ortaya koymuş, İdris (2009) ise Levetirasetam kullanımı sonrası çocukların %32'sinde yan etki görüldüğünü, yan etki ile doz arasında bir ilişki bulunmadığını bildirmiştir (Tablo 4).

Dirençli epilepsisi çocuklarda ilaç dışı tedavi yöntemlerine ilişkin üç çalışma yapılmıştır. Dolgun (2017), cerrahi tedavinin etkinliğini değerlendirmiş, vakaların (%56,5) anlamlı nöbet kontrolü sağlandığını, Vural (2011) vagus sinir uyarımının çocukların yaklaşık yarısında nöbet kontrolünde etkili olduğunu, Çetin (2013) ise ketojenik diyetin nöbet sayısını azaltmada etkili olduğunu belirlenmiştir. Ünal (2014), epilepsi tanılı çocuklarda tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin kullanımını incelemiş ve %46'sının tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini kullandığını bulunmuştur (Tablo 4).

Epilepsili çocukların tedavisine yönelik gerçekleştirilen çalışmaların çoğunlukla ilaç tedavisine yönelik olduğu görülmektedir.

Tablo 4: 0-18 Yaş Grubu Epilepsili Çocuklarda Tedavi Yöntemlerinin Etkileri ve Etkinliğine Yönelik Olarak Yapılan Çalışmalar

Çalışmanın Adı (Araştırmacı ve Yılı)	Çalışma Metodolojisi	Ana Bulgular
Çocukluk çağı ilaca dirençli epilepsi cerrahisinin etkinliğine ve güvenilirliğine yönelik retrospektif çalışma (Dolgun, M., 2017)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 4ay-16yaş ilaca dirençli epilepsi tanısıyla cerrahi uygulanan 50 çocuk hasta	46 hastanın 26'sında (%56,5) anlamlı nöbet kontrolü sağlanmıştır. Tüm hastalarda komplikasyon oranı %38; mortalite oranı %8, hiçbir hastada kalıcı nörolojik kayıp izlenmemiştir.
Dirençli epilepsili çocuklarda ilaç dışı tedavinin etkinliği (Vural, Ö., 2011)	Tarama Modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 0-18 yaş monitörize edilen ve cerrahi kararı alınan 62 dirençli epilepsili çocuk	Vagus sinir uyarımı sonrası; 3 hasta nöbetsiz, 1 hastada nöbet kontrolü %90'dan fazla, 7 hastada %75'den fazla, 19 hastada %50'den fazla olduğu belirlenmiştir.
Epilepsi tanı hastalarda tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerinin kullanımının araştırılması (Ünal, A.S., 2014)	Tarama modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 0-18 yaş 400 epilepsili hasta ve ebeveyni	Hastalarımızın %46'sının tamamlayıcı ve alternatif tedavi yöntemlerini kullandığı belirlendi.
Levetirasetam'ın çocukluk çağı epilepsilerinde etkinliği (İdris, S., 2009)	Tarama modeli (Tıpta Uzmanlık Tezi) 53 dirençli epilepsili çocuk (1-17,4 yaş)	Hastaların %32'sinde yan etki görüldü. Yan etki görülmesiyle doz arasında ilişki bulunmadı.
Çocukluk çağı epilepsilerinde levetirasetam ve valproik asit tedavisinin karaciğer fonksiyonları, plazma serbest karnitin ve lipid peroksidasyonu ile oksidatif DNA hasarı üzerine etkileri (Haznedar, P., 2017)	Deneysel Model (Tıpta Uzmanlık Tezi) Epilepsi tanı 2 yaşından büyük ve en az altı aydır valproik asit kullanan 25, levetirasetam kullanan 26 hasta, kontrol grubu 26 sağlam çocuk	Çocukluk çağında primer jeneralize epilepsi tanısı ile izlenen ve valproik asit kullanan hastalarda, serum serbest karnitin düzeyi düşerken, 8-OHdG düzeylerinin anlamlı olarak arttığı belirlendi

Epilepsili çocuk hastalarda antiepileptik ilaçların kemik parametrelerine ve leptin düzeylerine etkilerinin değerlendirilmesi (Aksoy, A., 2009)	Deneysel Çalışma (Tıpta Uzmanlık Tezi) 5 ile 12,5 yaş aralığında 76 epilepsili çocuk, kontrol grubu 50 sağlıklı çocuk	Osteokalsin düzeyleri epilepsili grupta düşük, Antiepileptik ilaç tedavisine göre;serum ALF ve CTx düzeyleri Karbamazepin alanlarda, Valproik asit ve kontrol grubuna göre yüksek bulundu.
Çocukluk çağı epilepsi hastalarında tedavi öncesi ve tedavi sonrası serum idrar ve tükürük'te ghrelin ve obestatin düzeyleri (Atçı, B., 2009)	Deneysel Çalışma (Tıpta Uzmanlık Tezi) idiopatik jeneralize epilepsi tanılı 4-12 yaşlarında valproik asit tedavisi alan 30 epilepsili, 30 sağlıklı çocuk	Serum, idrar ve tükürükte tedavinin üçüncü ayında açıl ghrelin, deaçil ghrelin ve obestatin düzeylerinde tedavi öncesi ve kontrol gurubuna göre istatistiksel olarak anlamlı değişiklik bulunamadı.
Çocukluk çağı epilepsilerinde levetirasetam monoterapisinin etkinliği (Arslan, M., 2015)	Boylamsal Çalışma (Tıpta Uzmanlık Tezi) En az 12 aylık takibi olan, 1 ay-18 yaşları arasında 225 epilepsili çocuk Tedavi başlangıcından bir ay sonra ve sonraki her üç ayda bir izlem	Olguların %82,7 (186)'sinde nöbetlerin sonlandığı belirlendi.
Epilepsi hastası çocuklarda ketojenik diyetin epileptik nöbet sayısı üzerine etkisinin araştırılması (Çetin, B., 2013)	Boylamsal Çalışma (Yüksek Lisans Tezi) 2-18 yaş arası 11 dirençli epilepsi hastası ve anneleri 3 aylık izlem	Ketojenik diyetin nöbet sayısında azalttığı belirlenmiştir.
Topiramatin prepubertal epilepsili çocuklarda vücut ağırlığı ve ghrelin, leptin ve nöropeptid-y düzeylerine etkisi (Özçelik, A.A., 2009)	Boylamsal araştırma (Tıpta Uzmanlık Tezi) Epilepsi tanısı alan ve tedavi protokolüne göre topiramate başlanma endikasyonu olan yaşları 4-12 arasında 20 çocuk 6 aylık izlem	Olguların tedavi öncesine göre 3. ay ve 6. ay sonunda ortalama VKİ, AIGO ve serum kortizol, leptin düzeylerinde anlamlı azalma gözlemlendi.

Tartışma ve Sonuç

Son on yılda gerçekleştirilen 0-18 yaş epilepsili çocuklara yönelik lisansüstü

çalışmaların daha çok tıpta uzmanlık alanında, hastalıkla ilişkili yaşanan sorunlar ve yaşam kalitesine yönelik olduğu görülmektedir.

Çocukluk veya ergenlik döneminde epilepsi ile ilgili psikopatolojinin varlığı araştırmacılar tarafından sıklıkla gösterilmiş, epilepsili çocukların sağlıklı çocuklardan veya diğer kronik hastalıkları olan çocuklardan daha fazla psikiyatrik problemi olduğu bildirilmiştir (Austin, Dunn, & Huster, 2000). Epilepsili çocuklarla gerçekleştirilen lisansüstü tezlerde de daha çok psikopatolojiler üzerinde durulmuş ve ebeveynler de çalışmalara dahil edildiği görülmüştür. Kronik bir hastalığın aile sistemi içerisinde sadece hasta çocuk ve ebeveynleri değil sağlıklı kardeşleri de etkilediği bilinmektedir. Bir meta-analiz çalışmasında kardeşlerin kronik hastalığa sahip olan çocukların sağlıklı kardeşleri olan akranlarından psikososyal fonksiyonlarının daha kötü olduğu bildirilmiştir (Sharpe, & Rossiter, 2002). Bu nedenlerle epilepsili çocuklara yönelik çalışmalara sağlıklı kardeşlerinde dahil edilmesi önerilmektedir.

Epilepsili çocukların yaşadığı en önemli psikososyal sorunlardan biri de stigmatizasyondur. Stigma epilepsili çocuklarda yaygındır ve hastalık yönetimi, nöbet özyeterlilik ve yaşam kalitesinin önünde büyük bir engeldir (Kirabira, vd. 2019). Stigma epilepsili çocuk ve ergenlerin yaşamlarında önemli bir faktör olmasına rağmen incelenen lisansüstü tezlerde bu konuya ilişkin yalnızca bir çalışma yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle epilepsili çocuk ve ergenlerde stigma ve stigmanın etkisini azaltmaya ilişkin girişimlere yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Epilepsinin psikososyal sonuçları sadece hastalığın direk etkileri ile değil, hastanın sosyal çevresi tarafından durumun nasıl algılandığı ile de belirlenmektedir (Oto, vd. 2004). Çocukların aileleri dışında en önemli sosyal çevrelerini okul yaşantısı oluşturmaktadır. Öğretmenlerin kronik hastalıklı çocuklara karşı yaklaşım ve algısı kronik hastalık hakkında yeterli bilgi sahibi olmalarına göre değişir. Öğretmenlerin epilepsi ve astım algılarının değerlendirildiği bir çalışmada epilepsili çocukların, öğretmenler tarafından başkalarıyla oynamaya daha az teşvik edildiği ve daha saldırgan olarak algılandığı belirlenmiştir (Aydın, & Yıldız, 2007). Okul çocukları üzerinde öğretmenlerin çok büyük bir etkisi vardır bu nedenle öğretmenlerin epilepsili çocuklara karşı olumsuz tutumu aynı zamanda epilepsili çocukların sağlıklı akranlarını da etkiler. Epilepsili çocuklara yönelik gerçekleştirilen lisansüstü çalışmalarda çocukların okul yaşantısına ilişkin yapılan çalışmaların sınırlı sayıda ve okul başarısını değerlendirmeye yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Hastalığın çocukların okul arkadaşları ve öğretmenleri tarafından nasıl algılandığı ve bu algının çocuklar üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç vardır.

Epilepsi hakkında bilgi vermek, nöbet kontrolü kadar önemlidir. İncelenen tezlerde bu alanda yapılan çalışmaların yeterli olmadığı ve verilen eğitimin yetişkin sağlık profesyonelleri tarafından verilen hastalığa yönelik genel bilgilendirmeleri içerdiği görülmektedir. Okul çocuğu ve ergenler üzerinde akranların önemli etkisi vardır. Okul dönemi çocuğu ve ergenler başta olmak üzere akran liderliğindeki sağlık eğitimi stratejileri kronik hastalıklı çocuklarda hastalık hakkında eğitim ve danışmanlık sağlamada güncel ve etkili bir yöntemdir (Ahola Kohut, vd. 2016) Bu bağlamda hastalık hakkında akran ve öğretmenleri de içeren toplum temelli bilgilendirme çalışmalarının yanı sıra akran eğitimi veya yaz kampları gibi farklı eğitim yöntemlerinin etkinliğinin ve genel bilgilendirme dışında spesifik konularda (baş etme yöntemleri gibi) eğitim çalışmalarının değerlendirildiği çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Epilepsili çocuklara yönelik gerçekleştirilen en az sayıda çalışmanın risk faktörlerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar olduğu görülmektedir. Epilepsi de risk faktörlerinin belirlenerek önlenilecek risk faktörlerinin ortadan kaldırılması ve risk faktörleri ile hastalığın prognozunun belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle risk faktörlerine yönelik daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu görülmektedir.

Epilepsili çocukların tedavisine yönelik gerçekleştirilen çalışmaların çoğunlukla ilaç tedavisine yönelik olduğu görülmektedir. Epilepsili hastaların yaklaşık %20-30'unda ilaca dirençli epilepsi gelişmektedir. Bu grupta alternatif veya farmakolojik olmayan tedavi yaklaşımları olan vagus sinir stimülasyonu (VSS) ve ketojenik diyet (KD) etkin olabilecek yöntemler olarak göz önüne alınmalıdır. Literatürde özellikle ilaca dirençli epilepsi nöbetlerinde ketojenik diyetin alternatif tedavi yöntemi olarak kullanılmasının nöbet sıklığının azaltılmasında etkili olduğunu belirtilmektedir (Ünalp, vd. 2018). Ancak bu alana yönelik çalışmaların eksikliği, alternatif tedavi yöntemlerinin kullanımı sınırlayabilmektedir. Özellikle dirençli epilepsili çocuklarda vagus sinir uyarımı ve ketajonik diyet gibi ilaç dışı tedavi yöntemlerine ilişkin daha fazla çalışmanın yapılması önerilmektedir.

Sonuç olarak bugüne kadar yapılmış lisansüstü tez çalışmalarının, 0-18 yaş epilepsili çocuklara yönelik girişimsel, hasta eğitimi ve risk faktörlerinin belirlenmesine ilişkin farklı konu ve boyutları ele alan araştırmalar ile desteklenmesi gerekmektedir.

YAZAR KATKISI

Hatice YILDIZ: Araştırmanın planlanması, analizi ve makalenin yazılması

Rukiye ELMAS: Araştırmanın planlanması, verilerin toplanması ve makalenin yazılması

KAYNAKLAR

- Aaberg, K.M., Gunnes, N., Bakken, I.J., Søråas, C.L., Berntsen, A., Magnus, P., et al. (2017). Incidence and Prevalence of Childhood Epilepsy: A Nationwide Cohort Study. *Pediatrics*,139, e20163908.
- Ahola Kohut, S., Stinson, J., Forgeron, P., van Wyk, M., Harris, L., & Luca, S. (2018). A qualitative content analysis of peer mentoring video calls in adolescents with chronic illness. *Journal of Health Psychology*, 23, 788-799.
- Akgül, H. (2016). Epilepsi Tanısı İle Takip Edilen Çocukların Klinik Demografik Ve Laboratuvar Bulgularının Retrospektif Olarak Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Sivas.
- Aksoy, A. (2009). Epilepsili Çocuk Hastalarda Antiepileptik İlaçların Kemik Parametrelerine ve Leptin Düzeylerine Etkilerinin Değerlendirilmesi. Yan Dal Uzmanlık Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Pediatri Anabilim Dalı, Trabzon.
- Aktar, F. (2011). Ailesel Epilepsi ve/veya Mental Motor Retardasyonlu Çocuklarda Klinik, Laboratuvar ve Pedigri İncelemeleri. Tıpta Uzmanlık Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Van.
- Alan, S. (2009). Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi İhsan Doğramacı Çocuk Hastanesi’nde Uzun Süreli Video-Eeg Moniterizasyonu Yapılan Hastalarda Nöbet ve Epilepsi Sendrom Sınıflaması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Çocuk Nörolojisi Bilim Dalı, Ankara.
- Arslan, M. (2015). Çocukluk Çağı Epilepsilerinde Levetirasetam Monoterapisinin Etkinliği. Yandal Uzmanlık Tezi, İnönü Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Çocuk Nörolojisi Bilim Dalı, Malatya, 2015.
- Arslan, Ç. (2017). İlk Afebril Nöbette Epilepsi Gelişimi İçin Risk Faktörlerinin Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Manisa.
- Atçı, B. (2009). Çocukluk Çağı Epilepsi Hastalarında Tedavi Öncesi ve Tedavi Sonrası Serum İdrar ve Tükürük’te Ghrelin ve Obestatin Düzeyleri.

Tıpta Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Elazığ.

Austin, J.K., Dunn, D.W., & Huster, G.A. (2000). Childhood epilepsy and asthma: changes in behavior problems related to gender and change in condition severity. *Epilepsia*, 41:615-23.

Avcı, Ö. (2010). Eğitimin Epilepsili Çocuk ve Annelerinin Hastalığı Yönetme, Kaygı ve Yaşam Kalitesine Etkisi. Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.

Ayaz, M. (2009). Rolandik Epilepsi Tanısı Alan Çocuklarda Frontal Lob İşlevlerine Odaklanan Nörobilişsel ve Ruhsal Değerlendirme. Tıpta Uzmanlık Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Kocaeli.

Aydın, K., & Yıldız, H. (2007). Teacher's perception in central Turkey concerning epilepsy and asthma and the short-term effect of a brief education on the perception of epilepsy. *Epilepsy and Behavior*, 10, 286-290.

Aykurt, A. (2017). Çocuklarda Epilepsi Varlığında Eferent İşitme Sisteminin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Bal, B. (2018). Epilepsi Tanılı Çocuklarda ve Annelerinde Anksiyete Depresyon Sıklığı İle Ebeveyn Tutumunun Bu Çocuklardaki Anksiyete Depresyon Üzerine Etkisinin İncelenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, İstanbul Haseki Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.

Balık, SK. (2013). Çocukluk Çağı Epilepsilerinde Beyin MRG Bulguları ve Bulguların Yaş Gruplarına Göre Dağılımı, Tıpta Uzmanlık Tezi. Dicle Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Radyoloji Anabilim Dalı, Diyarbakır.

Başman, E. (2011). Yeni Tanılı Epilepsi ve Febril Konvülsiyon Hastalarında Otoimmünitenin Araştırılması, Tıpta Uzmanlık Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Bolu.

Büyükoztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Erkan-Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

- Çalık, M. (2013). Dirençli Epilepsili Çocuklarda ve Sağlıklı Kontrollerde Serum S-100b Düzeylerinin Karşılaştırılması. Tıpta Yandal Uzmanlık Tezi, Harran Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Çocuk Nörolojisi Bilim Dalı, Şanlıurfa.
- Çaylak, A. (2014). Çocukluk Çağı Absans Epilepsili Hastalarda Anizotropik Difüzyon ve Ortalama Difüzyon Değerlerinin Tanısal Katkıları. Tıpta Uzmanlık Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Radyoloji ve Nükleer Tıp Bilim Dalı, İzmir.
- Çetin, B. (2013). Epilepsi Hastası Çocuklarda Ketojenik Diyetin Epileptik Nöbet Sayısı Üzerine Etkisinin Araştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Çetinkaya, F. (2015). Çocuk Nöroloji Polikliniğinde 2009-2012 Yılları Arasında Dirençli Epilepsi Tanısı Alan Hastaların Etiyolojik Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Uludağ Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Bursa.
- Çolak, M. (2012). Epilepsisi Olan Çocuklarda Psikiyatrik Bozukluklar ve Psikiyatrik Bozuklukların Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara.
- Çoksan, S.Y. (2018). Wechsler Çocuklar İçin Zekâ Ölçeği IV ile Absans Epilepsi Hastası Çocukların Bilişsel Profillerinin ve Akademik Başarılarının İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Demirbağ, S. (2018). Planlı Eğitimin Epilepsili Çocuğun Yaşam Kalitesi ve Uyku Kalitesine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Manisa.
- Doğan, Ş.A. (2012). Epilepsi Tanısı Alan Adölesanların Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sivas.
- Dolgun, M. (2017). Çocukluk Çağı İlaça Dirençli Epilepsi Cerrahisinin Etkinliğine Ve Güvenilirliğine Yönelik Retrospektif Çalışma. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Beyin ve Sinir Cerrahisi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Guberman, A., & Bruni, J. (1999). *Essentials Of Clinical Epilepsy*. Wildwood

Avenue: Butterworth Heinemann Medical, 2nd ed., 1-50 p.

- Güner, F. (2015). Epilepsi Tanısı İle İzlenen 8-12 Yaş Çocuklarda Yaşam Kalitesi ve Etkileyen Etmenlerin Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Güven, Ş.T. (2013). Epilepsili Çocuklarda Nöbet Öz-Yeterlik Ölçeği Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Güven, Ş.T. (2018). Ergen ve Ebeveynlerine Yönelik Geliştirilen Web Tabanlı Epilepsi Eğitim Programının Etkinliğinin Değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Haşlak, F. (2016). 2011-2014 Yılları Arasında Çocuk Nörolojisi Servisine Yatan Epilepsi Hastalarının Özellikleri. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Haznedar, P. (2017). Çocukluk Çağı Epilepsilerinde Levetirasetam ve Valproik Asit Tedavisinin Karaciğer Fonksiyonları, Plazma Serbest Karnitin Ve Lipid Peroksidasyonu İle Oksidatif Dna Hasarı Üzerine Etkileri. Tıpta Uzmanlık Tezi, Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara.
- Herdem, B. (2017). Helikobakter Pylori Enfeksiyonu İle Çocukluk Çağı Epilepsileri Arasındaki İlişki. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gülhane Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara.
- İnce, T. (2016). Çocukluk Çağı Selim Epilepsi Tanıları İle İzlenen Hastalarda, Nöromotor Olgunlaşmanın Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.
- İdris, S. (2009). Levetirasetam'ın Çocukluk Çağı Epilepsilerinde Etkinliği. Tıpta Uzmanlık Tezi, Marmara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Karabulut, M. (2014). Çocukluk Çağı Epilepsilerinde Kalp Hızı Değişkenliği. Tıpta Yandal Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Çocuk Kardiyolojisi Bilim Dalı, Elazığ.

- Karaca, S.E. (2011). Serebral Palsili, Epilepsili ve Serebral Palsi Epilepsi Birlikteliği Olan Çocuklarda Kemik Mineral Dansitesi Bozukluklarının Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Aydın.
- Kayacan, U.R. (2018). Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesi Çocuk Acil Servisine Başvuran Febril Konvülsiyon veya Epilepsi Nedeniyle Takip Edilen Hastaların Sosyodemografik Biyokimyasal ve Etyolojik Yönden Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Mersin Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Mersin.
- Kirabira, J., Forry, J.B., Kinengyere, A.A., Adriko, W., Amir, A., Rukundo, G.Z. et al. (2019). A systematic review protocol of stigma among children and adolescents with epilepsy. *Systematic Reviews*, 8, 21.
- Köse, S. (2016). Epilepsi Hastalığına Sahip Çocukların ve Ebeveynlerinin Damgalanma Algılarının Belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Koska, S. (2011). Çocukluk Çağı Epilepsilerinde Kcnj10 Gen Polimorfizmlerinin Rolü. Tıpta Uzmanlık Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Kurul, S.H. (2016). Çocukluk Çağı Epilepsisinde Yeni Tanısal Yaklaşımlar: Genetik Alanındaki Gelişmeler Neyi Değiştirdi? *Türkiye Klinikleri J Pediatr*, 25, 34-51.
- Loiselle, K.A., Ramsey, R.R., Rausch, J.R., & Modi, A.C. (2016). Trajectories of Health-Related Quality of Life Among Children with Newly Diagnosed Epilepsy. *Journal Of Pediatric Psychology*, 41,1011-1021.
- Narlı, N., Yıldızdaş, Y., & Bayazıt, K. (2007). *Pediyatrik Tanı ve Tedavide Pratik Yaklaşımlar*. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi, 2. Baskı, s.1103-8.
- Oto, R., Apak, İ., Arslan, S., Yavavlı, A., Altındağ, A., & Karaca, E.E. (2004). Epilepsinin Psikososyal Etkileri. *Klinik Psikiyatri*, 7, 210-214.
- Ölçülü, B.C. (2017). Otizmlili Çocuklarda Epilepsi Birlikteliği. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Zeynep Kamil Kadın ve Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul, 2017.
- Öncü, D. (2018). Çocukluk Çağı Dirençli Epilepsilerinde Risk Faktörlerinin

- Belirlenmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Gaziantep Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Özçelik, A.A. (2009). Topiramatin Prepubertal Epilepsili Çocuklarda Vücut Ağırlığı ve Ghrelin, Leptin Ve Nöropeptid-Y Düzeylerine Etkisi. Yandal Uzmanlık Tezi, Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Çocuk Nörolojisi Bilim Dalı, Ankara.
- Özkan, S. (2017). Epilepsili Çocukların Bazı Özelliklerinin Okul Yaşantısına Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Koç Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özmen, S. (2012). Epilepsili Çocuklarda ve Ebeveynlerinde Psikopatoloji, Yaşam Kalitesi Taraması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Erciyes Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Kayseri.
- Per, H. (2010). Dirençli Epilepsili Çocuklarda Selenyum ve Bor Düzeylerinin Serum ve İdrarda Değerlendirilmesi. Tıpta Yan Dal Uzmanlık Tezi, Erciyes Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Çocuk Nörolojisi Bilim Dalı, Kayseri.
- Sharpe, D., & Rossiter, L. (2002). Siblings of children with a chronic illness: a meta-analysis. *Journal of Pediatric Psychology*, 27, 699-710.
- Sırtbaş, G. (2018). Epilepsili Çocuklar ve Sağlıklı Yaşlıtlarının Fiziksel Uygunluklarının Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sözen, H. (2013). Epilepsili Çocuk ve Ergenlerde Psikopatoloji, Yaşam Kalitesi ve Aile Boyutu. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İstanbul.
- Şahin, S. (2011). Çocukluk Çağı Epilepsilerinde Çocuk Yaşam Kalitesi, Çocuk ve Ebeveyn Anksiyetesi: Hastalık Eğitiminin Rolü. Tıpta Uzmanlık Tezi, Ege Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, İzmir.
- Tanrıverdi, M. (2014). Epilepsili Çocuklarda Motor Gelişim Seviyesinin Aktivite Düzeyi Ve Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medipol Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Taşkent, İ. (2017). Pediatrik Yaş Grubu Primer İdiyopatik Parsiyel Epilepsi Hastalarında Bilateral Hipokampus Volümlerinin ADC Değerleri

İle Karşılaştırmalı Değerlendirilmesi. Tıpta Uzmanlık Tezi, Fırat Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Radyoloji Anabilim Dalı, Elazığ.

- Turan, F.D. (2015). Epilepsi Hastalığı Olan Çocuk ve Ebeveynlerine Yönelik Hazırlanan Modüler Eğitim Programının Hastalık Yönetimine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Ünal, A.S. (2014). Epilepsi Tanılı Hastalarda Tamamlayıcı ve Alternatif Tedavi Yöntemlerinin Kullanımının Araştırılması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Atatürk Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Erzurum.
- Ünal, G. (2015). Ailesel Epilepsi, Motor ve/veya Zihinsel Yetersizlikli Çocuklarda Klinik, Laboratuvar ve Pedigri İncelemeleri. Tıpta Uzmanlık Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Meram Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Konya
- Ünalp, A., Gürbüz, G., Edizer, S., Toklu Baysal, B., Akışın, Z., Köse, M., etc. (2018). Üçüncü basamak Bir Çocuk Hastanesindeki Ketojenik Diyet Ekibinin Ketojenik Diyet Tedavisi Deneyimleri. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hastanesi Dergisi*, 8, 175-183.
- Ünver, O. (2011). 2004-2009 Tarihleri Arasında Kliniğimize Başvuran Epilepsi Tanılı Olguların Sınıflandırılması ve İzlemine Yönelik Geriye Dönük Değerlendirme. Tıpta Uzmanlık Tezi, İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Çocuk Nörolojisi Bilim Dalı, İstanbul.
- Vural, Ö. (2011). Dirençli Epilepsili Çocuklarda İlaç Dışı Tedavinin Etkinliği. Tıpta Uzmanlık Tezi, Gazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara.
- Yıldırım, A., & Şimşek H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 8. Basım, s.187, 227.
- Yıldırım, Ü. (2019). 6-18 Yaş Arası Epilepsili Çocuklarda Uyku Bozukluklarını Tarama Amaçlı Anket Çalışması. Tıpta Uzmanlık Tezi, Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ankara Dr. Sami Ulus Çocuk Sağl. ve Has. Eğt. ve Arş. Hast., Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Ankara.
- Yılmaz, B.Ş. (2011). Dirençli Epilepsili Çocuklarda Il-1 Gen Polimorfizmlerinin Sıklığı. Tıpta Uzmanlık Tezi, Mersin Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk

Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Mersin.

Yolal, Ş.İ. (2012). Epilepsili Çocuklarda Uyku Bozuklukları. Tıpta Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Çocuk Nörolojisi Bilim Dalı, Edirne.

Zamani, G.R., Mohammadi, M., Ashrafi, M.R., Karimi, P., Mahmoudi, M., Badv, R.S., et al. (2016). The Effects of Classic Ketogenic Diet on Serum Lipid Profile in Children with Refractory Seizures” *Acta Neurologica Belgica*, 116, 529-534.

Zararsız, M. (2009). Epilepside Güvenliğin Sağlanması İlişkin Çocuğa ve Ebeveynlere Verilen Eğitimin Etkililiğinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Mersin.

URL

URL1: YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>, Erişim Tarihi: 15 Şubat 2019.